

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΘΕΜΑ:

ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Όνοματεπώνυμο: Θεοδοσιάδης Ιωάννης

A.M.: 1340199900179

Καθηγητής: Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος

ΑΘΗΝΑ 2007

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	3
1 ^α . Έννοια και ζητήματα ορολογίας των ατομικών δικαιωμάτων.....	3
1 ^β . Ιστορική εξέλιξη της κατοχύρωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.....	4
1^γ. ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	6
1 ^{γα} . Η τριπλή διάκριση των δικαιωμάτων.....	6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	7
2 ^α . Συνταγματική κατοχύρωση.....	7
2 ^β . Η κατοχύρωση από το Διεθνές Δίκαιο.....	8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ.....	10
3 ^α . Τα συνταγματικά δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	10
3 ^β . Έννομη προστασία των δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4. ΣΧΕΣΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ -	
 ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΟΧΗΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.....	16
4 ^α . Η νομολογία του ΔΕΚ.....	17
4 ^β . Η στάση των εθνικών δικαστηρίων.....	19
4 ^γ . Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας.....	21
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ - Ζήτημα Ερμηνείας.....	22
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	22
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	24

1. ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

1α. Έννοια και ζητήματα ορολογίας των ατομικών δικαιωμάτων

Ξεκινώντας την περιγραφή και ανάλυση της έννοιας και του περιεχομένου των ατομικών δικαιωμάτων χρήσιμη είναι η αναζήτηση καταρχήν της ετυμολογικής ρίζας της ίδιας της λέξης «δικαίωμα». Ουσιαστικό ουδέτερου γένους, συναντάται σε ενικό και πληθυντικό αριθμό (τα δικαιώματα), προέρχεται από το αρχαίο ρήμα «δικαιώ (-ώω)». Ως ένας γενικός ορισμός που συνοψίζει την έννοια της λέξης δικαίωμα, θα μπορούσε αρχικά να διατυπωθεί ο εξής: Δικαίωμα είναι η ελευθερία που αναγνωρίζεται από το νόμο σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο να ενεργεί για την ικανοποίηση των εννόμων συμφερόντων του. Λόγω όμως της πολυπλοκότητας και της πολυμορφίας με την οποία παρουσιάζεται η έννοια του δικαιώματος καθώς και η νομική της κατοχύρωση, αντίστοιχα ποικιλόμορφη είναι και η ορολογία καθώς και η εξειδίκευση του ορισμού της και του περιεχομένου της.

Η πρώτη, λοιπόν, κατηγοριοποίηση – διάκριση των δικαιωμάτων, έγινε από τον Έλληνα συντακτικό νομοθέτη, ο οποίος το 1975 έδωσε σε αυτά τον όρο «ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», τον οποίο και επέλεξε ως τίτλο του Δεύτερου Μέρους του Συντάγματος (άρθρα 4 - 25). Εκτός όμως από τον όρο αυτό, στη θεωρία συναντούμε όρους όπως συνταγματικές ή ατομικές ή δημόσιες ελευθερίες, θεμελιώδη δικαιώματα, συνταγματικά δικαιώματα, ανθρώπινα δικαιώματα κ.α., γεγονός το οποίο σαφέστατα οφείλεται τόσο στην πολυμορφία του φαινομένου της κατοχύρωσης παρόμοιων δικαιωμάτων, όπως προαναφέρθηκε, όσο και στα διάφορα στάδια της ιστορικής του εξέλιξης.

Με τον όρο συνταγματικές ή ατομικές ή δημόσιες ελευθερίες τονίζεται κατά κύριο λόγο η «εξασφάλιση ενός πεδίου ελεύθερης ύπαρξης και δράσης του ατόμου από αυθαίρετες επεμβάσεις της κρατικής εξουσίας». Η λειτουργία όμως αυτή δεν είναι η μόνη, την οποία τα δικαιώματα καλούνται να επιτελέσουν και ακριβώς για αυτό το λόγο έχουν προστεθεί και τα κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία σε διαστολή προς τα ατομικά αποτελούν επιταγές για κρατική ενέργεια και παρέμβαση έτσι ώστε να δημιουργηθούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις προκειμένου η ελευθερία να έχει πραγματικό αντίκρισμα. Η χρήση λοιπόν του όρου ελευθερίες παρουσιάζεται μονοδιάστατη και συνεπώς ανεπαρκής, αφού δεν καλύπτει την παρεμβατική κοινωνική διάσταση των δικαιωμάτων.

Με τον όρο θεμελιώδη δικαιώματα δίνεται έμφαση στο θεμελιακό χαρακτήρα που αυτά έχουν για την έννομη τάξη, ενισχύοντας κατά βάση το ίδιο το κράτος το οποίο τα κατοχυρώνει. Τονίζεται δηλαδή κυρίως η κατηγορία των πολιτικών δικαιωμάτων π.χ. το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, χωρίς αντίστοιχα να αναδεικνύεται εξίσου η ατομική και κοινωνική τους διάσταση.

Με τον όρο ανθρώπινα δικαιώματα, ο οποίος χρησιμοποιείται εκτεταμένα και σε διεθνές επίπεδο, εννοείται κυρίως ότι κατά μίαν έννοια τα δικαιώματα αυτά είναι απόρροια ενός φυσικού δικαίου, είναι απόλυτα συνυφασμένα με την ανθρώπινη φύση και ύπαρξη, ενώ δεν γίνεται απόλυτα κατανοητό για τι είδους δικαιώματα ακριβώς πρόκειται.

Από αυτή, λοιπόν, την επισκόπηση της ποικιλίας των όρων που χρησιμοποιούνται, ορθότερη κρίνεται η διάκριση που για πρώτη φορά προβλέφθηκε στο ελληνικό Σύνταγμα του 1975 και ισχύει ως σήμερα, δηλαδή η διάκριση σε ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα.

1β. Ιστορική εξέλιξη της κατοχύρωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων

Η έννοια του ατομικού δικαιώματος με τη νομική της μορφή ήταν μια έννοια η οποία υπήρξε άγνωστη στην αρχαιότητα. Η ιδέα της ύπαρξης μιας ιδιωτικής σφαίρας και ενός αυτοτελούς δικαιώματος απέναντι στην πολιτεία ήταν αδιανόητη. Αν και στα συγγράμματα του Αριστοτέλη η έννοια της ελευθερίας συναντάται συχνά, εντούτοις η μορφή την οποία υποστηρίζει ο ίδιος είναι μια μορφή ελευθερίας η οποία προκύπτει αλλά και ταυτίζεται με την ελευθερία της πόλεως και όχι του ατόμου απέναντι σε αυτήν. Αυτή δε η ελευθερία αποτελούσε και το ιδεώδες κατά την αρχαιότητα, αποκλείοντας κατ' ουσίαν την οποιαδήποτε αναγνώριση αυτόνομης ιδιωτικής ζωής.

Με την επικράτηση του Χριστιανισμού και τον δυαδισμό κράτους και εκκλησίας εμφανίζεται για πρώτη φορά ιστορικά εν σπέρματι η έννοια του ατομικού δικαιώματος, η οποία βρίσκει έρεισμα στη θρησκευτική ελευθερία. Το 17^ο αιώνα στην Αγγλία εμφανίζονται κάποια κείμενα όπως: Petition Of Rights (1628), Habeas Corpus Act (1679) και Bill Of Rights (1688), τα οποία περιέχουν εγγυήσεις για την προσωπική ελευθερία. Για πρώτη φορά όμως ουσιαστικά τα ατομικά δικαιώματα κατοχυρώνονται συνταγματικά στην Αμερική στο σχέδιο συντάγματος της Πολιτείας της Καρολίνας. Η Διακήρυξη Της Ανεξαρτησίας Των Ηνωμένων Πολιτειών Της

Αμερικής, δηλαδή το αμερικανικό ομοσπονδιακό σύνταγμα (1776), όπως συμπληρώθηκε με τροποποιήσεις από το 1791 και μετά, αποτελεί σταθμό στη συνταγματική κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων αφού στη διακήρυξη αυτή συμπεριλήφθηκαν ατομικά δικαιώματα όπως η προσωπική ελευθερία, η ελευθερία του λόγου και του τύπου, η ιδιοκτησία, το δικαίωμα αντιστάσεως, η ελευθερία της συνειδήσεως και η θρησκευτική ελευθερία, η εξασφάλιση των οποίων αποτελούσε σκοπό του κράτους.

Οι αγγλικές και αμερικανικές διακηρύξεις καθώς και οι διδασκαλίες μεγάλων επιστημόνων και φιλοσόφων του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού όπως του Τζον Λοκ και του Ζαν Ζακ Ρουσσώ (θεωρίες περί Κοινωνικού Συμβολαίου και περί Φυσικού Δικαίου) επηρέασαν καθοριστικά την γαλλική διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη (1789), η οποία αφενός μεν αποτελεί ισχύον δίκαιο μέχρι σήμερα στη Γαλλία, αφετέρου δε αποτέλεσε πρότυπο για την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη τον 19^ο αιώνα.

Στα ελληνικά συντάγματα τα ατομικά δικαιώματα βρίσκουν κατοχύρωση από το Σχέδιο του Ρήγα Βελεστινλή Φεραίου, το Προσωρινό Σύνταγμα της Επιδαύρου (1822) έως και σήμερα. Ειδικότερα, στο Σχέδιο του Ρήγα Φεραίου (1797) διακηρύσσονται τα «δίκαια του ανθρώπου», στο Προσωρινό Σύνταγμα της Επιδαύρου τα «γενικά δικαιώματα των κατοίκων της Ελλάδος» ενώ παράλληλα προβλεπόταν μεταξύ άλλων η ισότητα ενώπιον των νόμων (παρ. γ') και η προστασία της ιδιοκτησίας και της προσωπικής ασφάλειας (παρ. ζ'). Στο προσωρινό σύνταγμα του Άστρους διακηρύσσονται τα πολιτικά δικαιώματα των Ελλήνων ενώ προστέθηκε η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης και του τύπου (παρ. η') και η αρχή του νόμιμου δικαστή (παρ. ι'). Στο Σύνταγμα της Τροιζήνας (1827) υπάρχει το κεφάλαιο με την ονομασία «Δημόσιο Δίκαιον των Ελλήνων» και ταυτόχρονα θεσπίζεται το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου (άρθρο 15), η απαγόρευση της αναδρομικότητας όλων των νόμων (άρθρο 19) και η θρησκευτική ελευθερία (άρθρο 1). Από το 1844 οι κατάλογοι ατομικών δικαιωμάτων των ελληνικών συνταγμάτων αρχίζουν να παίρνουν μια μορφή, η οποία σε πολλά σημεία μοιάζει με τη σημερινή. Σε γενικές γραμμές μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι διατάξεις του συντάγματος αυτού κινούνταν γύρω από το τρίπτυχο προσωπική ελευθερία – ισότητα – ιδιοκτησία. Το Σύνταγμα του 1864 για πρώτη φορά κατοχυρώνονται τα λεγόμενα ατομικά δικαιώματα συλλογικής δράσης, όπως του συνέρχεσθαι (άρθρο 10) και συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 11), διευκολύνοντας έτσι την προβολή κοινωνικών διεκδικήσεων έναντι της εξουσίας, τη μαζική προάσπιση των ελευθεριών του λαού, ενδυναμώνοντας με αυτό τον τρόπο το δημοκρατικό χαρακτήρα του πολιτεύματος. Στο Σύνταγμα του 1911 που ακολούθησε δεν

καθιερώθηκε κάποιο νέο δικαίωμα αλλά ενισχύθηκε η προστασία κάποιων ενώ σχετικοποιήθηκε η προστασία κάποιων άλλων. Στο Σύνταγμα του 1927, το οποίο ακολούθησε μετά την κατάργηση της βασιλείας με το δημοψήφισμα του 1924, θεσπίστηκαν δύο νέα κοινωνικά δικαιώματα: η προστασία της εργασίας από το κράτος (άρθρο 22) και η ιδιαίτερη προστασία του γάμου από το κράτος καθώς και ειδική μέριμνα για τις πολυμελείς οικογένειες (άρθρο 24). Στο επόμενο Σύνταγμα του 1952, λόγω της ιστορικής συγκυρίας της περιόδου του Εμφυλίου Πολέμου μέσα στην οποία αυτό θεσπίστηκε, σημειώθηκε μια σαφής οπισθοδρόμηση στην προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων με περιστολή αυτών ενώ συνέχισε να ισχύει πληθώρα αντισυνταγματικών διατάξεων της εμφυλιοπολεμικής περιόδου, με αποτέλεσμα ορθώς να χαρακτηριστεί το εν λόγω σύνταγμα ως «παρασύνταγμα». Τέλος, στο ισχύον Σύνταγμα του 1975 περιέχεται το Δεύτερο Μέρος με τον τίτλο «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα». Σαφέστατα, ο κατάλογος ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων του ισχύοντος Συντάγματος 1975/86/2001 είναι πληρέστερος σε σύγκριση με εκείνον όλων των προγενεστέρων και για το λόγο αυτό είναι πληρέστερη από κάθε άποψη η συνταγματική προστασία των δικαιωμάτων αυτών.

1γ. Νομική φύση των συνταγματικών δικαιωμάτων

1γα. Η τριπλή διάκριση των δικαιωμάτων

Σημαντική για την κατανόηση της νομικής φύσης των συνταγματικών δικαιωμάτων είναι η διάκριση που παραδοσιακά γίνεται με βάση τη θεωρία των *status*, η οποία θεμελιώνεται στο Γερμανικό συνταγματικό θετικισμό των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με αυτήν, τα ατομικά δικαιώματα αποτελούν αξιώσεις του ατόμου έναντι του κράτους για αποχή από παρεμβάσεις σε μια συνταγματικά κατοχυρωμένη σφαίρα ιδιωτικής αυτονομίας, θεμελιώνοντας έτσι το *status negativus*. Τα πολιτικά δικαιώματα απαιτούν την ενεργό συμμετοχή του πολίτη στο σχηματισμό της πολιτειακής βούλησης, αξιώνοντας ταυτόχρονα την ανοχή του κράτους απέναντι στην παρέμβαση των πολιτών στις πιο σημαντικές λειτουργίες του και θεμελιώνουν έτσι το *status activus*. Τέλος, τα κοινωνικά δικαιώματα, σε αντίθεση προς τα ατομικά, αξιώνουν υποχρέωση του κράτους για παρέμβαση με θετικές

ενέργειες και παροχή αγαθών και υπηρεσιών στους πολίτες κι έτσι θεμελιώνουν το status positivus.

Η διάκριση βεβαίως αυτή αν και φαίνεται σχετικά απλή, δεν καλύπτει όλο το φάσμα των συνταγματικών δικαιωμάτων και γι' αυτό υπάρχουν διατάξεις οι οποίες φαίνεται να εμπεριέχουν στοιχεία όλων των παραπάνω status. Τέτοια είναι παραδείγματος χάρη η διάταξη του α.20 παρ.1 Σ, η οποία καθιερώνει το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας.

2. ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

2α. Συνταγματική κατοχύρωση

Όπως ήδη προαναφέρθηκε, τα συνταγματικά δικαιώματα στο ελληνικό Σύνταγμα κατοχυρώνονται στα άρθρα 4 – 25. Σημαντική είναι η προσθήκη που έγινε με το ισχύον Σύνταγμα στα κλασικά ατομικά δικαιώματα των διατάξεων των άρθρων 5 παρ.1 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας), 20 παρ.1 (παροχή έννομης προστασίας) και παρ.2 (προηγούμενη ακρόαση του διοικουμένου), καθώς και η κατοχύρωση νέων ατομικών δικαιωμάτων συλλογικής δράσης στο άρθρο 23 παρ.1,2. Σημαντική είναι και η θέσπιση του άρθρου 24 του Συντάγματος, η οποία κατοχυρώνει το δικαίωμα στο περιβάλλον, το οποίο κατά την κρατούσα άποψη θεωρείται ως δικαίωμα τρίτης γενιάς και το οποίο κατ' εξαιρέσει τυγχάνει άμεσης εφαρμογής. Εξίσου σπουδαίες είναι και οι διατάξεις που για πρώτη φορά εισήχθησαν και αφορούν στο άρθρο 2 παρ.1 το σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου και στο άρθρο 106 τον κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία και τα όρια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001 υπήρξαν αρκετές μεταβολές και προσθήκες στον ήδη υπάρχοντα κατάλογο των συνταγματικών δικαιωμάτων. Δεκαπέντε άρθρα (άρθρο 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 19, 21, 22, 24, 25) άλλαξαν σημαντικά μορφή, ενώ προστέθηκαν και δύο νέα άρθρα, το άρθρο 5^Α και το άρθρο 9^Α. Στο Σύνταγμα αυτό, λοιπόν, που προέκυψε από την αναθεώρηση, όπως και στα προηγούμενα, προτάσσεται η αρχή της ισότητας (άρθρο 4) και ακολουθεί η κατοχύρωση της ελευθερίας ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5). Ρυθμίζεται η σύλληψη και το αυτόφωρο έγκλημα (άρθρο 6) και

κατοχυρώνεται η αρχή *nullum poena sine lege*, θεσπίζεται η αρχή του φυσικού δικαίου (άρθρο 8), προστατεύεται το άσυλο της κατοικίας του καθενός (άρθρο 9), ενώ στο πρωτοεϊσακτο άρθρο 9^A προστατεύονται τα προσωπικά δεδομένα του ατόμου, τα οποία διασφαλίζονται με τη λειτουργία ανεξάρτητης αρχής που ρητά θεσπίζεται στο άρθρο αυτό. Κατοχυρώνονται επίσης το δικαίωμα του αναφέρεσθαι στις αρχάς (άρθρο 10), το δικαίωμα του συνέρχεσθαι (άρθρο 11), το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 12), η θρησκευτική ελευθερία (άρθρο 13), η ελευθερία έκφρασης και τύπου (άρθρο 14), η ραδιοτηλεόραση (άρθρο 15), η ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας, καθώς και η παιδεία (άρθρο 16), η προστασία της ιδιοκτησίας και η αναγκαστική απαλλοτρίωση (άρθρα 17, 18), το απόρρητο των επιστολών καθώς και η ανεξάρτητη αρχή που το διασφαλίζει αυτό (άρθρο 19), η παροχή έννομης προστασίας και το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης, η προστασία της οικογένειας (άρθρο 21), της εργασίας (άρθρο 22), η συνδικαλιστική ελευθερία (άρθρο 23) και η προστασία του περιβάλλοντος (άρθρο 24). Στο σύγχρονο συνταγματικό πλαίσιο, το άρθρο 25 Σ ρητά επιτάσσει πως τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου τελούν υπό την εγγύηση του κράτους, μεταβάλλοντας έτσι το κράτος από κράτος αποχής σε προστατευτικό, κοινωνικό κράτος δικαίου.

2β. Η κατοχύρωση από το Διεθνές Δίκαιο

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και με αφορμή τα απάνθρωπα γεγονότα που συντελέστηκαν εις βάρος του ανθρώπινου γένους, έγινε κοινή συνείδηση παγκοσμίως η ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όχι μόνο σε εθνικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο. Αυτό απαιτούσε τόσο την ίδρυση των αρμόδιων οργανισμών – οργάνων, καθώς και την κατάρτιση αντίστοιχων νομικών κειμένων. Προϊόντα, λοιπόν, αυτής της διαπίστωσης υπήρξαν ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ της 26.6.1945 (κυρώθηκε με τον Α.Ν. 585 το 1945), η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της 10.12.1948 καθώς και το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα. Στη συνέχεια καταρτίστηκαν πολυάριθμες διεθνείς συμβάσεις, οι οποίες στόχευαν στην προστασία συγκεκριμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως π.χ. Διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας κλπ. Σύμφωνα δε με το άρθρο 28 παρ.1 εδάφιο α΄ του Συντάγματος, οι διεθνείς συμβάσεις έχουν

από την κύρωσή τους και τη θέση τους σε ισχύ, τυπική δύναμη υπέρτερη κάθε άλλης αντίστοιχης διάταξης νόμου.

Το 1950, στα πλαίσια του νεοσύστατου τότε Συμβουλίου της Ευρώπης, υπογράφηκε η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (δια την προάσπισιν των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών). Η ΕΣΔΑ, όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε έκτοτε, με σειρά πρόσθετων πρωτοκόλλων, κατοχυρώνει πλειάδα ατομικών κυρίως δικαιωμάτων. Συνολικά έχουν υιοθετηθεί δεκατρία πρωτόκολλα, από τα οποία τα 3, 5, 8 και 11 τροποποιούν το ίδιο το κείμενο της Σύμβασης. Έχουν επίσης επικυρωθεί από τη χώρα μας τα 1, 2, 6 και 7 πρωτόκολλα. Από τα υπόλοιπα πρωτόκολλα, το τέταρτο που αφορά στην απαγόρευση φυλάκισης για χρέος, στην ελευθερία κυκλοφορίας και στην απαγόρευση απέλασης ορισμένων ανθρώπων δεν έχει επικυρωθεί ακόμα, όμως τα θέματα αυτά ρυθμίζονται ad hoc στο άρθρο 11 του Διεθνούς Συμφώνου Για Τα Ατομικά Και Τα Πολιτικά Δικαιώματα, το οποίο κυρώθηκε στη χώρα μας με το Ν.2462/1997. Η Ελλάδα κύρωσε την ΕΣΔΑ για πρώτη φορά με το Ν.Δ.2329/1953 και εκ νέου με το Ν.Δ.53/1974, ενώ το ενδέκατο πρόσθετο πρωτόκολλο που έδωσε στη Σύμβαση τη σημερινή της μορφή κυρώθηκε με το Ν.2400/1996. Ο κατάλογος των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ έχει ως εξής: Κατοχυρώνεται το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 2), η απαγόρευση των βασανιστηρίων (άρθρο 3), η απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων (άρθρο 4), το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια (άρθρο 5), το δικαίωμα έννομης προστασίας (άρθρο 6), το δικαίωμα της μη επιβολής ποινής άνευ νόμου (άρθρο 7), η προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (άρθρο 8), το δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (άρθρο 9), το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης (άρθρο 10), το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιριζέσθαι (άρθρο 11), το δικαίωμα συνάψεως γάμου (άρθρο 12), το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον μιας εθνικής αρχής (άρθρο 13), η απαγόρευση των διακρίσεων (άρθρο 14), η παρέκκλιση σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης (άρθρο 15), ο περιορισμός στην πολιτική δραστηριότητα των αλλοδαπών (άρθρο 16) και η απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος (άρθρο 17). Σημαντικότερη, όμως, ρύθμιση που προκύπτει από το κείμενο της ΕΣΔΑ (άρθρο 19 επόμεν.) είναι εκείνη της σύστασης και λειτουργίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Των Δικαιωμάτων Του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), το οποίο είναι αρμόδιο, σύμφωνα με τα άρθρα 33 – 34 ΕΣΔΑ, να εξετάζει τόσο διοικητικές όσο και ατομικές προσφυγές κατά συμβαλλομένων κρατών για παραβίαση της Σύμβασης είτε των επικυρωμένων από αυτήν πρωτοκόλλων. Η ιδιαίτερη σημασία της σύστασης και λειτουργίας αυτού του δικαστηρίου θεμελιώνεται στο ότι με τη νομολογία που προκύπτει από αυτό

γίνονται ουσιαστικά βήματα προς την κατεύθυνση μιας πραγματικής και αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αφού υλοποιούνται οι επιταγές της ΕΣΔΑ μέσω της πρόσβασης των ατόμων σε αυτό και στη συνέχεια της παρακολούθησης της εκτέλεσης των αποφάσεων του από την Επιτροπή Υπουργών Του Συμβουλίου Της Ευρώπης. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσε πράγματι να λεχθεί πως έτσι ιδρύεται μια ιδιαίτερη έννομη τάξη, η «ευρωπαϊκή δημόσια τάξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

Το επόμενο κείμενο που υπογράφηκε στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης (1961) και κυρώθηκε με το Ν.1426/1984 είναι ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, ο οποίος καθιερώνει μια σειρά κοινωνικών δικαιωμάτων. Τέτοια είναι μεταξύ άλλων, τα δικαιώματα για εργασία (άρθρο 1), προστασία της υγείας (άρθρο 10), κοινωνική ασφάλεια (άρθρο 12), κοινωνική και ιατρική αντίληψη (άρθρο 13. Προβλέπεται, επίσης, στα άρθρα 21 – 29 ένας μηχανισμός ελέγχου της τήρησης του Χάρτη, ο οποίος βέβαια περιορίζεται στην επιβολή «συστάσεων» από την Επιτροπή Υπουργών Του Συμβουλίου Της Ευρώπης στο κράτος παραβάτη. Με το Ν.2595/1998 κυρώθηκαν τα πρόσθετα πρωτόκολλα του 1998 και του 1995. Το πρώτο από αυτά κατοχυρώνει περαιτέρω δικαιώματα, όπως η ισότητα ευκαιριών και μεταχείρισης στον τομέα της απασχόλησης και του επαγγέλματος, ενώ το δεύτερο αναγνωρίζει σε οργανώσεις εργοδοτών και εργαζομένων και σε άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις το δικαίωμα υποβολής αναφορών στο Γενικό Γραμματέα Του Συμβουλίου Της Ευρώπης.

3. ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

3α. Τα συνταγματικά δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Τόσο οι διατάξεις της συνθήκης ΕΚ καθώς και των συνθηκών των τριών Κοινοτήτων, στις οποίες κυρίως βασίζεται η Ένωση (Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα, Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας) όσο και οι διατάξεις του παραγόμενου με βάση αυτές δευτερογενούς δικαίου, μπορούν να αποτελέσουν πηγή ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν μεταξύ άλλων οι διατάξεις των άρθρων 18 (ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής), 141 (ισότητα αμοιβών, ευκαιριών και μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών), 43 – 48 (δικαίωμα εγκατάστασης), 49 – 55 (ελευθερία

παροχής υπηρεσιών) και 56 (απαγόρευση περιορισμού κινήσεως κεφαλαίου και πληρωμών) της ΣΥΝΘΕΚ.

Οι περιλαμβανόμενες, όμως, στις ιδρυτικές συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κοινοτικές ελευθερίες περιορίζονται στον οικονομικό χώρο και για αυτό το λόγο δεν ευνοήθηκε η δημιουργία ενός γενικού καταλόγου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η επιτακτική, όμως, ανάγκη για προστασία των ατομικών δικαιωμάτων στα πλαίσια του κοινοτικού δικαίου, η οποία προέκυψε από τη συνεχή εξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και την πολιτική διάσταση που αυτές έλαβαν, οδήγησε στην υπογραφή του «Χάρτη Των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ο οποίος υπογράφηκε και διακηρύχθηκε από τους Προέδρους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής, κατά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας στις 7 Δεκεμβρίου 2000. Ο Χάρτης αυτός είναι αποτέλεσμα μιας πρωτότυπης διαδικασίας, χωρίς προηγούμενο στην ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία διαδικασία, όμως, μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: *α)* το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολονίας (3 και 4 Ιουνίου 1999) έδωσε εντολή σε μια συνέλευση να συντάξει το σχέδιο, *β)* η συνέλευση αυτή συστάθηκε το Δεκέμβριο του 1999 και ενέκρινε το σχέδιο στις 2 Οκτωβρίου 2000, *γ)* το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Μπίαριτς (13 και 14 Οκτωβρίου 2000) συμφώνησε ομόφωνα επί του σχεδίου αυτού και το διαβίβασε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Επιτροπή, *δ)* το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συμφώνησε στις 14 Νοεμβρίου 2000 και η Επιτροπή στις 6 Δεκεμβρίου 2000 και *ε)* εξ ονόματος των οικείων θεσμικών οργάνων, οι Πρόεδροι του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Επιτροπής υπέγραψαν και διακήρυξαν το Χάρτη Των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις 7 Δεκεμβρίου 2000 στη Νίκαια.

Ο Χάρτης Των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει σε ενιαίο κείμενο, για πρώτη φορά στην ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το σύνολο των αστικών, πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των Ευρωπαίων πολιτών καθώς και όλων των προσώπων που ζουν στην Ένωση. Τα δικαιώματα κατανέμονται στα εξής έξι μεγάλα κεφάλαια: αξιοπρέπεια, ελευθερία, ισότητα, αλληλεγγύη, ιθαγένεια, δικαιοσύνη. Συγκεκριμένα, βασίζονται στα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες που αναγνωρίζονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Των Δικαιωμάτων Του Ανθρώπου, τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη Του Συμβουλίου Της Ευρώπης, τον Κοινοτικό Χάρτη Των Θεμελιωδών Κοινωνικών

Δικαιωμάτων Των Εργαζομένων, καθώς και σε άλλες διεθνείς συμβάσεις στις οποίες έχουν προσχωρήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση ή τα κράτη μέλη της.

Φορείς των δικαιωμάτων του Χάρτη Των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι άλλοτε «κάθε πρόσωπο» (π.χ. όσον αφορά στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, το δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα στη σωματική και διανοητική ακεραιότητα) και άλλοτε οι κοινοτικοί πολίτες (π.χ. όσον αφορά στο δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο), ενώ αποδέκτες του Χάρτη είναι τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα όργανα των κρατών μελών (όταν τα τελευταία εφαρμόζουν το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης).

Άξιο αναφοράς είναι πως το Σχέδιο του Ευρωπαϊκού Συντάγματος ενσωματώνει το Χάρτη Των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο δεύτερο μέρος του, ενώ και στο πρώτο μέρος περιέχονται διατάξεις που αναφέρονται στα θεμελιώδη δικαιώματα. Έτσι το άρθρο I – 2 προβλέπει ότι *«η Ένωση βασίζεται στις αξίες της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων»*, ενώ το άρθρο I – 7 ορίζει ότι *«η Ευρωπαϊκή Ένωση θα επιδιώξει την προσχώρηση στην ΕΣΔΑ και ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης»*.

3β. Έννομη προστασία των δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Το ΔΕΚ αποτελεί το ανώτατο και συγχρόνως το μόνο δικαστήριο για όλα τα ζητήματα του κοινοτικού δικαίου. Η γενική αρμοδιότητά του είναι να εξασφαλίζει *«την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και εφαρμογή της παρούσας συνθήκης»* (άρθρο 220 της συνθήκης ΕΚ). Όπως κάθε δικαστήριο, το ΔΕΚ αντιμετωπίζει μεγάλο φόρτο εργασιών. Ο αριθμός των εισαγόμενων υποθέσεων αυξάνεται σταθερά με την πάροδο του χρόνου. Η τάση αυτή δεν μπορεί παρά να συνεχισθεί, εάν ληφθούν υπόψη οι διαφορές που ενδέχεται να προκύψουν από την εφαρμογή των πολυάριθμων οδηγιών, οι οποίες εκδόθηκαν για την πραγματοποίηση της εσωτερικής αγοράς και μεταφέρθηκαν στα εθνικά δίκαια των κρατών μελών. Ήδη σήμερα υπάρχουν ενδείξεις ότι η συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση εγείρει αμφισβητήσεις, τις

οποίες τελικά θα κληθεί να επιλύσει το Δικαστήριο. Για την αποσυμφόρηση του ΔΕΚ ήδη από το 1988, ιδρύθηκε το Πρωτοδικείο βάσει της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης.

Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων από την κοινοτική έννομη τάξη εξασφαλίστηκε μέσω της σταθερής νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), η οποία επικράτησε σχετικά αργά, μόλις το 1969, επειδή στην αρχή το ΔΕΚ απέρριπτε παράπονα στηριζόμενα σε προσβαλλόμενη παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, με την αιτιολογία ότι δεν είχε δικαιοδοσία να επιληφθεί ζητημάτων εθνικού συνταγματικού δικαίου. Το ΔΕΚ χρειάστηκε να αναθεωρήσει τη νομολογία του, ιδίως λόγω της αρχής της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου επί του εθνικού δικαίου, την οποία το ίδιο εισήγαγε, δεδομένου ότι η υπεροχή αυτή μπορεί να επιβληθεί μόνον εάν το κοινοτικό δίκαιο είναι σε θέση να εξασφαλίσει προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ισοδύναμη προς εκείνη των εθνικών συνταγμάτων.

Αφετηρία για την εξέλιξη της νομολογίας αποτέλεσε η απόφαση «Stauder»: Κάποιος που έπαιρνε επίδομα αναπηρίας πολέμου θεώρησε προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειάς του και της αρχής της ισότητας την υποχρέωση να δηλώσει το όνομά του για την αγορά «βουτύρου Χριστουγέννων». Το Δικαστήριο, ερμηνεύοντας την κοινοτική διάταξη, είχε ήδη συμπεράνει ότι δεν είναι αναγκαία η δήλωση του ονόματος και συνεπώς ήταν περιττή η εξέταση τυχόν παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Παρ' όλ' αυτά διαπίστωσε τελικά ότι και ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων συγκαταλέγεται στις γενικές αρχές της κοινοτικής έννομης τάξης, των οποίων θεματοφύλακας είναι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Έτσι το ΔΕΚ αναγνώρισε για πρώτη φορά την ύπαρξη ενός αυτόνομου συστήματος θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός της ΕΚ.

Καταρχάς το ΔΕΚ ανέπτυξε τις εγγυήσεις των επιμέρους θεμελιωδών δικαιωμάτων βάσει ορισμένων διατάξεων των συνθηκών. Τούτο ισχύει προπαντός για τις πολυάριθμες απαγορεύσεις διακρίσεων, οι οποίες εκφράζουν κάθε φορά επιμέρους πτυχές της γενικής αρχής της ισότητας. Εδώ πρέπει να αναφερθούν π.χ. η απαγόρευση κάθε διάκρισης λόγω ιθαγενείας (άρθρο 12 της συνθήκης ΕΚ), η καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού (άρθρο 13 της συνθήκης ΕΚ), η ίση μεταχείριση των προσώπων και των εμπορευμάτων στο πεδίο των τεσσάρων θεμελιωδών ελευθεριών (ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων: άρθρο 28 της συνθήκης ΕΚ, ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων: άρθρο 39 της συνθήκης ΕΚ, ελευθερία εγκατάστασης: άρθρο 43

της συνθήκης ΕΚ και ελεύθερη παροχή υπηρεσιών: άρθρο 50 της συνθήκης ΕΚ), ο ελεύθερος ανταγωνισμός (άρθρο 81 και επόμενα της συνθήκης ΕΚ), καθώς και η ισότητα αμοιβής ανδρών και γυναικών (άρθρο 141 της συνθήκης ΕΚ). Οι τέσσερις θεμελιώδεις ελευθερίες των ΕΚ, οι οποίες εγγυώνται τις βασικές ελευθερίες της επαγγελματικής ζωής, μπορούν συγχρόνως να θεωρηθούν ως κοινοτικό θεμελιώδες δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και ελευθερίας της εργασίας. Οι συνθήκες εγγυώνται επίσης ρητά την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 137 της συνθήκης ΕΚ, άρθρο 48 §1 της συνθήκης ΕΚΑΧ), το δικαίωμα αναφοράς (άρθρο 21 της συνθήκης ΕΚ, άρθρο 48 §2 της συνθήκης ΕΚΑΧ) και την προστασία του επιχειρηματικού και επαγγελματικού απορρήτου (άρθρο 287 της συνθήκης ΕΚ, άρθρο 194 της συνθήκης Ευρατόμ, άρθρο 47 §2 και 4 της συνθήκης ΕΚΑΧ).

Το ΔΕΚ σταθερά ανέπτυξε στη συνέχεια αυτές τις βάσεις του κοινοτικού συστήματος έννομης προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και τις συμπλήρωσε με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα. Τούτο συνέβη με την αναγνώριση γενικών αρχών του δικαίου, τις οποίες το ΔΕΚ συγκεκριμενοποίησε προσφεύγοντας, αφενός, στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και, αφετέρου, στις διεθνείς συμβάσεις προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στις οποίες μετέχουν τα κράτη μέλη. Μεταξύ των τελευταίων αυτών πρωτεύουσα θέση έχει η ευρωπαϊκή σύμβαση προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου (ΕΣΔΑ), η οποία παρέχει ουσιώδεις κατευθυντήριες γραμμές για τη διαμόρφωση του περιεχομένου των κοινοτικών θεμελιωδών δικαιωμάτων και των απαιτήσεων προστασίας τους. Σε αυτή τη βάση το ΔΕΚ αναγνώρισε ως θεμελιώδη δικαιώματα που εγγυάται η κοινοτική έννομη τάξη τα ακόλουθα: το δικαίωμα ιδιοκτησίας, την ελευθερία της εργασίας, το απαραβίαστο της κατοικίας, τη ελευθερία της γνώμης, το γενικό δικαίωμα προσωπικότητας, την προστασία της οικογένειας (π.χ. στο θέμα του δικαιώματος οικογενειακής επανένωσης υπέρ των διακινούμενων εργαζομένων), την οικονομική ελευθερία, την ελευθερία θρησκευματος και συνείδησης καθώς και ορισμένα διαδικαστικά θεμελιώδη δικαιώματα, όπως το δικαίωμα ακροάσεως, τη γενική αρχή προστασίας του απορρήτου της αλληλογραφίας του δικηγόρου με τον πελάτη του, η οποία προέρχεται από το «common law» (και είναι γνωστή με τον όρο «legal privilege»), την απαγόρευση διπλής ποινής ή την υποχρέωση αιτιολογίας των κοινοτικών πράξεων.

Ιδιαίτερης σημασίας είναι η αρχή της ίσης μεταχείρισης, η οποία τυγχάνει ολοένα και συχνότερα στις διαφορές κοινοτικού δικαίου. Στην πλέον γενική της διατύπωση η δικαιοσύνη αυτή επιταγή ορίζει ότι δεν επιτρέπεται να αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο

συγκρίσιμες πραγματικές καταστάσεις παρά μόνο όταν μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά αυτή η διαφοροποίηση. Ωστόσο, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΚ, η αρχή της ίσης μεταχείρισης δεν απαγορεύει, αντίθετα με τη μέχρι σήμερα διεθνή πρακτική, οι ημεδαποί ή ενδεχομένως τα εγχώρια προϊόντα να υπόκεινται σε αυστηρότερες διατάξεις απ' ότι οι πολίτες των άλλων κρατών μελών ή τα προϊόντα εισαγωγής. Αυτή η αποκαλούμενη «αντίστροφη δυσμενής μεταχείριση» δεν μπορεί να αρθεί βάσει του κοινοτικού δικαίου επειδή αποτελεί συνέχεια της περιορισμένης κοινοτικής αρμοδιότητας. Η υποχρέωση φιλελευθεροποίησης βάσει του κοινοτικού δικαίου, η οποία απορρέει από τις θεμελιώδεις ελευθερίες, περιλαμβάνει βασικά, σύμφωνα με τη μέχρι τώρα νομολογία του ΔΕΚ, μόνο δραστηριότητες με διασυνοριακό χαρακτήρα. Αντιθέτως οι διατάξεις που αφορούν την παραγωγή και την εμπορία εγχώριων προϊόντων ή τη νομική θέση των πολιτών ενός κράτους μέλους στο εσωτερικό του υπάγονται στο πεδίο ρύθμισης του κοινοτικού δικαίου μόνον εφόσον έχει ήδη πραγματοποιηθεί εναρμόνιση σε κοινοτικό επίπεδο.

Χάρη στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου το κοινοτικό δίκαιο διαθέτει επίσης ένα σημαντικό κεφάλαιο αρχών του κράτους δικαίου παραπλήσιων με τα θεμελιώδη δικαιώματα. Επί του προκειμένου αναγνωρίζεται προέχουσα πρακτική σημασία στην αρχή της αναλογικότητας. Περιλαμβάνει την υποχρέωση στάθμισης των διακυβευομένων αγαθών και συμφερόντων, η οποία από την πλευρά της περιέχει τα θέματα της καταλληλότητας και αναγκαιότητας του μέτρου και την απαγόρευση της υπέρβασης των αναγκαίων ορίων. Στις γενικές αρχές τις παραπλήσιες με τα θεμελιώδη δικαιώματα πρέπει επίσης να συμπεριληφθούν οι γενικές αρχές του διοικητικού δικαίου και του «due process», όπως π.χ. η θεμελιώδης αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, η απαγόρευση της αναδρομικής ισχύος των επαχθών πράξεων ή της ανάκλησης ή κατάργησης των ευμενών πράξεων, καθώς και το δικαίωμα έννομης ακροάσεως, το οποίο αναγνωρίζεται τόσο κατά τις διοικητικές διαδικασίες ενώπιον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όσο και στη διαδικασία που ακολουθείται ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά επίσης η απαίτηση για μεγαλύτερη διαφάνεια, η οποία επιβάλλει να λαμβάνονται οι αποφάσεις όσο το δυνατόν με ανοικτές διαδικασίες και κοντά στον πολίτη. Ουσιώδες στοιχείο αυτής της διαφάνειας είναι ότι κάθε πολίτης της Ένωσης και κάθε νομικό πρόσωπο που εδρεύει σε κράτος μέλος έχει δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα του Συμβουλίου της ΕΕ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Μολονότι πρέπει να αναγνωρισθεί το επίτευγμα του Δικαστηρίου να διαμορφώσει άγραφα θεμελιώδη δικαιώματα, το σύστημα αυτό της συναγωγής «θεμελιωδών ευρωπαϊκών δικαιωμάτων» έχει το ένα σοβαρό μειονέκτημα: το ΔΕΚ περιορίζεται στην εκάστοτε ατομική περίπτωση. Αυτό μπορεί να έχει ως συνέπεια ότι δεν θα είναι σε θέση να αναπτύξει, από τις γενικές θεμελιώδεις αρχές του δικαίου, θεμελιώδη δικαιώματα για όλους τους τομείς για τους οποίους αυτό κρίνεται αναγκαίο ή επιθυμητό. Επίσης, δεν θα μπορεί να προσδιορίσει την έκταση και τα όρια προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων με την αναγκαία γενικότητα και διαφοροποίηση. Συνεπώς, τα όργανα της Κοινότητας δεν μπορούν να εκτιμήσουν, με αρκετή ακρίβεια, εάν διατρέχουν ή όχι τον κίνδυνο να προσβάλουν ένα θεμελιώδες δικαίωμα. Και ένας θιγόμενος πολίτης της Κοινότητας δεν μπορεί πάντοτε να κρίνει εάν συντρέχει περίπτωση παράβασης θεμελιώδους δικαιωμάτος του.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα θεωρήθηκε ως διέξοδος από αυτή την κατάσταση η προσχώρηση των ΕΚ στην ΕΣΔΑ. Όμως, στη γνωμοδότηση του 2/94, το ΔΕΚ διαπίστωσε ότι με την παρούσα κατάσταση του κοινοτικού δικαίου η ΕΚ δεν έχει αρμοδιότητα να προσχωρήσει στη σύμβαση. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διευκρινίζει σχετικά ότι, όσο και αν ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί προϋπόθεση της νομιμότητας των πράξεων της Κοινότητας, η προσχώρηση στην ΕΣΔΑ θα επέφερε ουσιώδη μεταβολή του παρόντος κοινοτικού συστήματος, επειδή θα είχε ως συνέπεια αφενός την ένταξη της ΕΚ σε ένα άλλου είδους, διεθνούς δικαίου θεσμικό σύστημα και αφετέρου την ενσωμάτωση του συνόλου των διατάξεων της ΕΣΔΑ στην κοινοτική έννομη τάξη. Κατά τη γνώμη του ΔΕΚ, μια τέτοια μεταβολή του συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ΕΚ, λόγω των θεμελιωδών θεσμικών συνεπειών της για την ΕΚ, αλλά και για τα κράτη μέλη, έχει συνταγματική διάσταση και από τη φύση της υπερβαίνει τα όρια της επικουρικά παρεχόμενης εξουσιοδότησης του άρθρου 308 της συνθήκης ΕΚ.

4. ΣΧΕΣΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ – ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΟΧΗΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Το ζήτημα αν υπερέχει το κοινοτικό δίκαιο ή το εθνικό Σύνταγμα κάθε κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι πολύ παλιό. Πρόσφατα, όμως, απέκτησε ιδιαίτερη σημασία για τη χώρα μας μετά τη θέσπιση, κατά την πρόσφατη αναθεώρηση του Συντάγματος, του άρθρου 14 §9, που απαγορεύει τη συμμετοχή των ιδιοκτητών και των στελεχών των μέσω μαζικής

ενημέρωσης στους διαγωνισμούς για την εκτέλεση δημόσιων έργων. Σε εκτέλεση της διατάξεως αυτής εκδόθηκαν οι νόμοι 3021/2002 και 3310/2005, γνωστοί ως νόμοι για το βασικό μέτοχο.

Η συμβατότητα των νόμων αυτών, και κατ' επέκταση της συνταγματικής διάταξης, με το κοινοτικό δίκαιο είναι τουλάχιστον αμφίβολη. Γεννήθηκε, λοιπόν, το ζήτημα: Στην περίπτωση που υπάρχει πράγματι αντίφαση μεταξύ της εθνικής αυτής νομοθεσίας, αφενός, και του Κοινοτικού δικαίου, αφετέρου, θα υπερισχύσει το Σύνταγμα και συνεπώς θα εφαρμοστεί η νομοθεσία που υποχρεωτικά θεσπίστηκε προς εκτέλεσή του, ή θα υπερισχύσει το Κοινοτικό δίκαιο και θα παραμεριστεί η εθνική νομοθεσία, οπότε θα παραμείνει ουσιαστικώς ανεκτέλεστη η προαναφερθείσα διάταξη του Συντάγματος;

4α. Η νομολογία του ΔΕΚ

Κατά την πάγια νομολογία του ΔΕΚ, οι διατάξεις του κοινοτικού δικαίου, πρωτότυπου και παράγωγου, υπερισχύουν των εθνικών διατάξεων, οποιαδήποτε και αν είναι η ιεραρχική τους θέση στην εσωτερική έννομη τάξη, δηλαδή ακόμα και αν πρόκειται για διατάξεις συνταγματικού επιπέδου. Στην υπόθεση Van Gend et Loos [ΔΕΚ απόφαση της 5/2/1963 (υπόθεση 26/62) Van Gend et Loos κατά Administration Fiscale Neerlandaise] το ΔΕΚ έκρινε ότι η Κοινότητα αποτελεί μια νέα έννομη τάξη του διεθνούς δικαίου, χάριν της οποίας τα κράτη μέλη περιόρισαν ως προς ορισμένους τομείς τα κυριαρχικά τους δικαιώματα. Ο περιορισμός των κυριαρχικών δικαιωμάτων είναι αμετάκλητος, επανέλαβε το ΔΕΚ σε μεταγενέστερη απόφασή του [ΔΕΚ απόφαση της 13/7/1972 (υπόθεση 47/71) Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ιταλίας]. Στον περιορισμό αυτόν δεν μπορεί να αντιταχθεί καμία διάταξη του εσωτερικού δικαίου. Στη δε υπόθεση Internationale Handelsgesellschaft [ΔΕΚ απόφαση της 17/10/1970 (υπόθεση 11/70) Internationale Handelsgesellschaft mbH κατά Einfuhr und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel] αποφάνθηκε ότι: *«Η προσφυγή σε νομικούς κανόνες ή έννοιες του εθνικού δικαίου για την κρίση περί του κύρους των πράξεων των κοινοτικών οργάνων θα είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση βλάβης στην ενότητα του κοινοτικού δικαίου. Το κύρος των πράξεων αυτών δεν μπορεί να κριθεί παρά μόνο βάσει του Κοινοτικού δικαίου. Στο δίκαιο που γεννήθηκε με τη Συνθήκη και το οποίο προέρχεται από αυτόνομη πηγή δεν μπορεί, λόγω της φύσης του, να αντιταχθεί κανένας κανόνας εθνικού δικαίου. Αλλιώς θα ετίθετο υπό αμφισβήτηση η ίδια η νομική βάση της Κοινότητας. Το*

γεγονός ότι με τις Κοινοτικές πράξεις προσβάλλονται θεμελιώδη δικαιώματα που θεσπίζει το Σύνταγμα κάποιου κράτους μέλους ή συνταγματικές αρχές του κράτους αυτού δεν επιδρά στο κύρος των κοινοτικών πράξεων, ούτε εμποδίζει την εφαρμογή τους στο έδαφος αυτού του συγκεκριμένου κράτους».

Κατά τη νομολογία δηλαδή του ΔΕΚ η υπεροχή του κοινοτικού Δικαίου έναντι των εθνικών δικαίων των κρατών μελών είναι απόλυτη. Δέχεται, όμως, συγχρόνως το ΔΕΚ στην ίδια απόφαση, ότι ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των γενικών αρχών του δικαίου, την τήρηση των οποίων διασφαλίζει το ΔΕΚ. Συνεπώς, τα θεμελιώδη δικαιώματα δεσμεύουν και το ΔΕΚ, όχι όμως ως δίκαιο των κρατών μελών, αλλά ως τμήμα του κοινοτικού δικαίου. Γι' αυτό τυχόν ιδιαιτερότητες στη συνταγματική τάξη κάποιου κράτους μέλους δεν λαμβάνονται υπόψη.

Τη θέση αυτή ακολουθεί πάγια το ΔΕΚ με σειρά αποφάσεών του, όπως αυτή σχετικά με την υπόθεση Simmenthal [ΔΕΚ απόφαση της 9/3/1978 (υπόθεση 106/77) Administration des finances de l'Etat (Ιταλίας) κατά A.E. Simmenthal] και την υπόθεση Hauer [ΔΕΚ απόφαση της 13/12/1974 (υπόθεση 441/79) Liselotte Hauer κατά του ομόσπονδου κρατιδίου Rheinland Pfalz]. Στην πρώτη απόφαση, το ΔΕΚ έκρινε ότι: *«Οι αμέσως εφαρμοστέες διατάξεις του Κοινοτικού δικαίου πρέπει, άσχετα από οποιονδήποτε κανόνα ή πρακτική του εσωτερικού δικαίου, να αναπτύσσουν πλήρως και καθ' ολοκληρίαν τις συνέπειές τους στις έννομες τάξεις των κρατών μελών και να εφαρμόζονται σε αυτές ομοιομόρφως».* Στη δεύτερη περίπτωση (Hauer) το ΔΕΚ διέλαβε τα εξής: *«Το ζήτημα της προσβολής θεμελιωδών δικαιωμάτων από πράξεις των οργάνων της Κοινότητας δεν μπορεί να κριθεί παρά μόνο βάσει του ίδιου του κοινοτικού δικαίου. Η αποδοχή κριτηρίων από τη συνταγματική τάξη ενός συγκεκριμένου κράτους μέλους θα είχε αναποφεύκτως ως αποτέλεσμα τη διάσπαση της ενότητας της κοινής αγοράς και τη διακύβευση της συνοχής της Κοινότητας».*

Δέχεται μάλιστα το ΔΕΚ ότι και οι διατάξεις του παράγωγου κοινοτικού δικαίου πρέπει να εφαρμόζονται αμέσως από τη στιγμή της ισχύος τους στο εσωτερικό των κρατών μελών, έστω και αν είναι αντίθετες με συνταγματικές διατάξεις. Η εφαρμογή τους δεν εξαρτάται από την προηγούμενη τροποποίηση του Συντάγματος [ΔΕΚ απόφαση της 9/7/1998 (υπόθεση C-323/97) Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βελγίου, με σύμφωνη πρόταση του Έλληνα Εισαγγελέα στο ΔΕΚ κ. Γ. Κοσμά].

Σε σχετικά πρόσφατη απόφασή του [Απόφαση της 11/1/2000 (υπόθεση C-285/98) Tanja Kreil κατά Γερμανίας] το ΔΕΚ, απαντώντας σε προδικαστικό ερώτημα του Διοικητικού Δικαστηρίου του Αννόβερου, δέχτηκε ότι οι διατάξεις της γερμανικής νομοθεσίας που απαγόρευαν στις γυναίκες την πρόσβαση (διορισμό) στις ένοπλες μονάδες του στρατού, ήταν αντίθετες με την Κοινοτική Οδηγία για την ισότητα των φύλων. Οι διατάξεις αυτές ήταν το άρθρο 12^ο του γερμανικού Συντάγματος και νόμος που είχε εκδοθεί σε εκτέλεση του άρθρου αυτού. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ΔΕΚ, μολονότι παραθέτει στην απόφασή του το άρθρο 12^ο του γερμανικού Συντάγματος, δεν έκρινε καν αναγκαίο να ασχοληθεί με τη σχέση υπεροχής Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου. Ερμήνευσε κατ' ευθείαν το κοινοτικό δίκαιο και αποφάνθηκε ότι η απαγόρευση είναι αντίθετη προς την οδηγία. Πρέπει να σημειωθεί ότι στη συνέχεια τροποποίησε την §4 εδ.β' του άρθρου 12^ο ώστε να εναρμονίζεται προς την κοινοτική έννομη τάξη.

4β. Η στάση των εθνικών δικαστηρίων

Απόψεις τόσο ρηξικέλευθες όπως αυτές του ΔΕΚ στα θέματα της άμεσης ισχύος, της υπεροχής και της αυτονομίας του κοινοτικού δικαίου, δεν είναι παράδοξο ότι δεν βρίσκουν πάντοτε σύμφωνα τα εθνικά δικαστήρια. Στα πλαίσια της νομολογίας του ΔΕΚ σχετικά με την άμεση εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου τις ισχυρότερες αντιδράσεις συνάντησε η άποψή του ότι και οι οδηγίες αναπτύσσουν υπό όρους άμεση ισχύ. Έτσι, το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε το 1978 στην πολύ γνωστή υπόθεση Cohn – Bendit ότι «όπως σαφώς συνάγεται από τη διατύπωση του άρθρου 189 ΣυνθΕΟΚ, μια οδηγία δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να έχει άμεση ισχύ». Ανάλογες επιφυλάξεις για το ίδιο θέμα διατυπώνει μέχρι πρόσφατα και ένα άλλο ανώτατο δικαστήριο κράτους μέλους, το γερμανικό Ομοσπονδιακό Φορολογικό Δικαστήριο (Bundesfinanzhof).

Μεγάλο θεωρητικό ενδιαφέρον έχει, βέβαια, και ο τρόπος υποδοχής του Κοινοτικού δικαίου από τα εθνικά δικαστήρια. Η υπεροχή καθώς και η άμεσα συναρτώμενη προς αυτήν αυτονομία του κοινοτικού δικαίου γίνονται σε γενικές γραμμές αποδεκτές από τα δικαστήρια των κρατών μελών χωρίς ιδιαίτερες τριβές. Πολλές, ωστόσο, φορές η θεωρητική θεμελίωση της υπεροχής δεν ακολουθεί την επιχειρηματολογία του ΔΕΚ ή συνδυάζει στοιχεία της νομολογίας του ΔΕΚ με επιχειρήματα από την εθνική έννομη τάξη (ιδίως από τα εθνικά συντάγματα). Τέτοιου είδους επιφυλάξεις διατύπωσε το 1974 το γερμανικό Ομοσπονδιακό

Συνταγματικό Δικαστήριο, για το ενδεχόμενο αντίθεσης κανονισμού προς τα θεμελιώδη δικαιώματα του γερμανικού Θεμελιώδους Νόμου. Ανάλογες σκέψεις, αν και σε πολύ ηπιότερους τόνους, είχε κάνει και το ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο λίγα μόνο χρόνια νωρίτερα. Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η υπεροχή καθώς και η αυτονομία του κοινοτικού δικαίου γίνονται δεκτές από τα εθνικά δικαστήρια. Οι κυριότερες επιφυλάξεις που έχουν διατυπωθεί, αφορούν τις σχέσεις κανόνων του δευτερογενούς κοινοτικού δικαίου με διατάξεις συνταγματικού κύρους και ιδίως με κανόνες που κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα. Παρά τη στροφή που σημειώθηκε στη νομολογία του γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου προς φιλοκοινοτικότερες κατευθύνσεις, το ζήτημα αυτό δεν θα πρέπει να θεωρείται ακόμη οριστικά διευθετημένο. Έτσι, το ίδιο ανώτατο δικαστήριο της Γερμανίας στην πρόσφατη απόφασή του σχετικά με την κύρωση της ΣΕΕ από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας τονίζει ότι στα θέματα σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων ισχύει στη χώρα ό, τι γίνεται δεκτό για κάθε άλλη συνήθη διεθνή συνθήκη, ότι, δηλαδή, απαγορεύεται από το Σύνταγμα οι κανόνες εφαρμογής της να θίγουν θεμελιώδη δικαιώματα των γερμανών πολιτών.

Από την άλλη όμως πλευρά, θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι σε πολλές περιπτώσεις το κοινοτικό δίκαιο κερδίζει εντυπωσιακά έδαφος στο εσωτερικό των κρατών μελών. Έτσι, εθνικά δικαστήρια, συνήθως ανώτατα, τα οποία έδειχναν πολλές επιφυλάξεις έναντι της νομολογίας του ΔΕΚ, υιοθετούν με την πάροδο του χρόνου απόψεις όλο και πιο προσαρμοσμένες προς την αυτονομία και την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόφαση του γαλλικού Συμβουλίου της Επικρατείας στην υπόθεση NICOLO. Με την απόφαση αυτή το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της χώρας εξέτασε αν μεταγενέστερος της Συνθήκης γαλλικός νόμος συμβιβάζεται με διατάξεις της, επιβεβαίωσε συνεπώς την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου έναντι μεταγενέστερων εθνικών νόμων. Για να καταλήξει το συμπέρασμα όμως αυτό, το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας προέβη ασφαλώς σε έλεγχο του εθνικού νόμου με κριτήριο τη Συνθήκη, κίνηση την οποία πρώτη φορά δέχθηκε να κάνει, παραμερίζοντας πάγιες αρχές του σχετικά με το απαραβίαστο των γαλλικών νόμων.

4γ. Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας

Το ζήτημα, αν υπερισχύει το Σύνταγμα ή το κοινοτικό δίκαιο, προβληματίσε πρόσφατα το Συμβούλιο της Επικρατείας υπό επταμελή σύνθεση, με αφορμή ακριβώς το άρθρο 14 §9 του Συντάγματος και το νόμο 3021/2002, τον πρώτο δηλαδή νόμο για τον βασικό μέτοχο. Υποβλήθηκαν συγκεκριμένα στο Συμβούλιο της Επικρατείας δύο αιτήσεις για ακύρωση πιστοποιητικών του Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου. Η έκδοση του πιστοποιητικού αυτού απαιτείται, επί ποινή αποκλεισμού, για την ανάληψη δημόσιου έργου, σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία. Παρόμοιο, όμως, λόγο αποκλεισμού δεν προβλέπουν οι σχετικές Οδηγίες της ΕΟΚ. Διερωτήθηκε, λοιπόν, το Συμβούλιο της Επικρατείας, αν θα πρέπει να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ, σύμφωνα με το άρθρο 234 §4 της Συνθήκης, για να διευκρινιστεί η έννοια των Οδηγιών. Η πλειοψηφία των Συμβούλων και στις δύο αποφάσεις (ΣΤΕ 3242, 3243/2004) έκρινε ότι η διατύπωση τέτοιου ερωτήματος δεν έχει νόημα, δεν είναι λυσιτελής. Διότι το Σύνταγμα υπερισχύει του κοινοτικού δικαίου. Αφού, λοιπόν, η υποχρέωση εκδόσεως του πιστοποιητικού αυτού θεμελιώνεται σε επιτακτική διάταξη του Συντάγματος, οποιαδήποτε απάντηση κι αν δώσει το ΔΕΚ για την έννοια των Κοινοτικών Οδηγιών, θα είναι αδιάφορη. Η σχετική σκέψη των αποφάσεων του ΣΤΕ έχει κατά λέξη ως εξής: *«Ο κανόνας δικαίου, το συμβατόν του οποίου προς το κοινοτικό δίκαιο αμφισβητείται, είναι κανόνας συνταγματικής τυπικής ισχύος. Κατά την κρατήσασα επί του ζητήματος αυτού γνώμη δεν νοείται σε καμία περίπτωση διατύπωση προδικαστικού ερωτήματος προς το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, προκειμένου να διαπιστωθεί, αν διάταξη επιτακτικού χαρακτήρα του Ελληνικού Συντάγματος είναι συμβατή κατά το περιεχόμενο της ρυθμίσεώς της με διάταξη του πρωτογενούς ή του παράγωγου κοινοτικού δικαίου».*

Η συλλογιστική, με την οποία θεμελιώνουν την υπεροχή του Συντάγματος οι πλειοψηφήσαντες Σύμβουλοι, είναι η ακόλουθη: Ο νόμος, που κύρωσε τη Συνθήκη προσχώρησης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, ψηφίστηκε βάσει του άρθρου 28 του Συντάγματος. Η διάταξη αυτή είναι «ισοδύναμη» και «ισόκυρη» με τις λοιπές συνταγματικές διατάξεις. Δεν υπερισχύει αυτών. Πολύ περισσότερο δεν μπορεί να υπερισχύει των διατάξεων του Συντάγματος η κοινοτική νομοθεσία, που εισήχθη βάσει της διατάξεως αυτής. *«Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο»* -λέγει η πλειοψηφία- *«στις περιπτώσεις κατά τις οποίες, με την τήρηση της αναθεωρητικής διαδικασίας, αναθεωρείται επιγενομένως το Σύνταγμα και τροποποιούνται οι διατάξεις του».* Η αντίθετη εκδοχή *«θα οδηγούσε στο άτοπο να μην αναγνωρίζεται στον έλληνα αναθεωρητικό νομοθέτη η εξουσία να αναθεωρεί ελεύθερος και*

αδέσμευτος το Σύνταγμα, τηρώντας βεβαίως τις προϋποθέσεις που θέτει το μόνο εφαρμοστέο εν προκειμένω άρθρο 110 του Συντάγματος».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ζήτημα Ερμηνείας

Η σύμφωνη με τις Συνθήκες ερμηνεία του Συντάγματος έχει ξεκάθαρα ως σκοπό την πληρέστερη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Συμπερασματικά, λοιπόν, μπορεί να λεχθεί ότι κατ' ουσίαν δεν πρέπει να τίθεται ζήτημα ευθείας υπεροχής του κοινοτικού δικαίου έναντι του εθνικού, αφού μέσα από την αλληλοσυμπλήρωσή τους και πάντα με βάση την αρχή της επικουρικότητας και την αρχή της αναλογικότητας, οι οποίες ισχύουν ως προς την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, στόχος είναι να επιτυγχάνεται η αποτελεσματικότερη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, κρατώντας βέβαια ζωντανή στη συνείδηση των πολιτών των κρατών μελών την ιδέα της ολοκλήρωσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, απαραίτητη προϋπόθεση της οποίας είναι η άμεση και αποτελεσματική εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου και η αναγνώριση της ισχύος του ως πλήρους συστήματος δεσμευτικών κανόνων δικαίου. Σε κάθε περίπτωση, η ολοκλήρωση και η θέσπιση του κειμένου του Ευρωσυντάγματος είναι αυτή που θα συντελέσει σημαντικά, μέσα και από τον πλήρη κατάλογο των ατομικών δικαιωμάτων που θα περιέχει, στην άρση της τυχόν σύγκρουσης μεταξύ του κοινοτικού και του εθνικού δικαίου και εν τέλει στην πληρέστερη και αποτελεσματικότερη προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων μέσα στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Δικαίου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η βασική διάκριση των δικαιωμάτων, την οποία εισήγαγε ο Έλληνας συντακτικός νομοθέτης το 1975, είναι σε «ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα». Τα ατομικά δικαιώματα βρίσκουν κατοχύρωση για πρώτη φορά σε ελληνικό συνταγματικό επίπεδο στο Σχέδιο του Ρήγα Φεραίου, στη συνέχεια στο Προσωρινό Σύνταγμα της Επιδαύρου, του Άστρους και της Τροιζήνας και μετά από σειρά Συνταγμάτων καταλήγουμε στην πλήρη κατοχύρωσή τους στο ισχύον Σύνταγμα 1975/1986/2001. Σύμφωνα με την παραδοσιακή τριπλή διάκριση των

δικαιωμάτων, η οποία βασίζεται στη θεωρία των status, αυτά διακρίνονται σε ατομικά status negativus, πολιτικά status activus και κοινωνικά status positivus. Με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001 η προστασία των δικαιωμάτων έγινε ακόμη πληρέστερη και μάλιστα στο άρθρο 25 επιτάσσεται ρητά όπως αυτά τελούν υπό την εγγύηση του κράτους. Σε διεθνές επίπεδο, τα δικαιώματα του ανθρώπου κατοχυρώνονται με πλήθος διεθνών συμβάσεων, από τις οποίες μια από τις σημαντικότερες είναι η ΕΣΔΑ. Στο ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο έχουμε το Χάρτη Των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στον οποίο περιέχεται ένας πλήρης κατάλογος δικαιωμάτων. Τα δικαστικά όργανα τα οποία εξασφαλίζουν την έννομη προστασία των δικαιωμάτων αυτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι το ΔΕΚ και το Πρωτοδικείο. Αναφορικά με το ζήτημα της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου σε σχέση με τα εθνικά συντάγματα, το ΔΕΚ υποστηρίζει την αδιαμφισβήτητη υπεροχή του πρώτου, ενώ κατά τη νομολογία του ΣΤΕ, εφόσον δεν έχει θεσπισθεί ως υπερκείμενος κανόνας κοινό ευρωπαϊκό συνταγματικό κείμενο που να δεσμεύει τα κράτη μέλη, δεν είναι δυνατή η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου σε σχέση με το συνταγματικό. Σε κάθε περίπτωση, επειδή σκοπός της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι και η αποτελεσματικότερη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ορθό είναι να επιδιώκεται η αλληλοσυμπλήρωση κοινοτικής και εθνικής έννομης τάξης, προς την κατεύθυνση της οποίας σίγουρα σημαντικό ρόλο θα διαδραματίσει η θέσπιση ενός ενιαίου Ευρωπαϊκού Συντάγματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιαταγάνας Ξ., Η ενσωμάτωση του Χάρτη Των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Συνθήκες, 2002

Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, β' αναθεωρημένη έκδοση, 2005

Δαγτόγλου Π., Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο Ι, β' έκδοση, 1985

Δημητρόπουλος Α., Γενική Συνταγματική Θεωρία, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, τόμος α', 2004

Εφημερίδα Δημοσίου Δικαίου, Νομοθεσία - Νομολογία - Θεωρία, τεύχος Ιανουαρίου - Φεβρουαρίου 2006

Κυπραίος Μ.Γ., Σχέση Συντάγματος και Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου, 1987

Μαυριάς Κ., Συνταγματικό Δίκαιο, δ' έκδοση επαυξημένη, 2005

Παπαδημητρίου Γ., Ο Χάρτης Των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2002

Παπαδημητρίου Χ., Η επιρροή του κοινοτικού δικαίου στη δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων - Μελέτες 1 - 3, 2002

Στάγκος Ν. - Σαχπεκίδου Ε., Δίκαιο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1994

Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002

Dr Klaus Dieter Bachardt, Ευρωπαϊκά Κείμενα: Το αλφάβητο του Κοινοτικού Δικαίου, 1999

Pascal Fontaine, Ευρωπαϊκά Κείμενα: Η Ευρώπη σε 12 μαθήματα, 2004